

Chłopskie i ludowe środowiska opozycyjne wobec pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski

Wybór papieża „z dalekiego kraju”, który mówił „o nas, do nas i za nas”, dał Polakom nadzieję na osłabienie systemu komunistycznego i na zmianę sytuacji geopolitycznej w Europie pojałtańskiej. Te oczekiwania – wydawałoby się, niemożliwe do spełnienia, jawnie towarzyszące tylko działaniom nielicznej opozycji politycznej w PRL – otrzymały potężny impuls podczas gromadzącej miliony rodaków pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do ojczyzny. Wkrótce zaowocowało to powstaniem „Solidarności”, masowego ogólnonarodowego ruchu, którego nie zdołały stłumić nawet represje w stanie wojennym. Do podtrzymywania oporu społecznego w znacznej mierze przyczyniły się następne pielgrzymki papieskie do Polski. We wszystkich wizytach brały udział środowiska opozycyjne, w tym przedstawiciele niezależnego ruchu chłopskiego i ludowego. Od pierwszych odwiedzin ojczyzny w papieskich homiliach nie brakowało też kwestii dotyczących polskiej wsi i rolnictwa.

Ze względu na swój bezprecedensowy charakter pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski wzbudziła szczególne zainteresowanie ośrodków opozycji. Już 23 kwietnia 1979 r. Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO) wydał apel na przywitanie Ojca Świętego. Podpisali się pod nim m.in. Janusz Rożek, lider pierwszego w kraju Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej, oraz Bogumił Studziński i Piotr Typiak – opozycyjni ludowcy z ROPCiO, a zarazem redaktorzy bezdebitowego „Gospodarza”, „pisma w obronie praw chłopskiej gospodarki rodzinnej”¹. Komitet Samoobrony Społecznej „KOR” opublikował List do Papieża z 19 maja 1979 r.²; członkiem tej organizacji był Wiesław P. Kęcik, organizator niezależnego ruchu chłopskiego i redaktor bezdebitowej „Placówki”. W oświadczeniu KSS „KOR” z 29 maja 1979 r. wskazywano na wzmożone repre-

---

¹ Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela w Polsce, *Przywitanie Ojca św. Jana Pawła II*, „Gospodarz” [1979] nr 4(17), s. 1–2.

² Komitet Samoobrony Społecznej „KOR”, Komunikat nr 28 [w:] *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”*, wstęp i oprac. A. Jastrzębski, Warszawa–Londyn 1994, s. 382–383.

sje władz policyjnych w dniach poprzedzających przyjazd papieża. Podano informację, że w trakcie zatrzymania pobito m.in. Janusza Rożka³.

Głos spod Grójca

Głównym punktem oporu społecznego na wsi była w tym czasie Zbrosza Duża. 9 września 1978 r. z udziałem i pod kuratelą miejscowego proboszcza ks. Czesława Sadłowskiego oraz z wydatną pomocą przedstawicieli KSS „KOR” utworzono tam Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej złożony z rolników z kilkunastu okolicznych wsi. W reakcji na to wydarzenie, aby nie dopuścić do Zbroszy przedstawiciele opozycji z Warszawy i innych ośrodków oraz korespondentów zagranicznych, milicja i ZOMO od 11 września 1978 r. blokowały całodobowo drogi dojazdowe do Zbroszy; blokadę tę zdjęto dopiero 17 października 1978 r., tj. dzień po pamiętnym konklawe, które wybrało papieża Polaka. Jak odnotowała Służba Bezpieczeństwa, ks. Sadłowski – faktycznie kierujący Komitetem – uważał, że „papież jest człowiekiem walczącym o sprawiedliwość społeczną i z pewnością będą mieli aprobatę zarówno jego, jak i władz państwowych, z którymi na pewno papież nawiąże dialog”; nic dziwnego, że po wybraniu kardynała z Krakowa odnotowano „szczególnie ożywioną działalność Sadłowskiego”⁴. „Ks. Sadłowski przed wizytą Papieża w Polsce uaktywnia działalność niemającą nic wspólnego z posłannictwem duszpasterskim” – oceniała SB⁵.

Wyprzedzając KSS „KOR”, Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej w Zbroszy Dużej 13 maja 1979 r. wystosował adres hołdowniczy w związku z przyjazdem do Polski Ojca Świętego Jana Pawła II – „w chwilach nadziei, jakie nadeszły dla narodu polskiego”. Już na wstępie wskazano na historyczny moment wizyty w dzień Zesłania Ducha Świętego, „który to dzień jest jednocześnie Świętem Ludowym, świętem polskich chłopów”⁶. Wyrażono przekonanie, że przez przyjazd Jana Pawła II społeczeństwo polskie ma możliwość dokonania „społecznego rachunku sumienia i oceny swego położenia”⁷.

³ Komitet Samoobrony Społecznej „KOR”, Komunikat nr 30 [w:] *Dokumenty...*, s. 386. „24 maja [1979]: w Milejowie pobity przez MO J. Rożek odmawiający okazania zawartości swej torby”; tamże, s. 407.

⁴ Analiza, ocena i plan dalszych operacyjnych przedsięwzięć w sprawie operacyjnego rozpracowania o kryptonimie „Demagodzy”, Radom, 25 X 1978 [w:] *Początki niezależnego ruchu chłopskiego 1978–1980. Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej. Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej*, wstęp, wybór źródeł i oprac. M. Choma-Jusińska, M. Krzysztofik, Lublin 2008, s. 118.

⁵ Meldunek operacyjny zastępcy naczelnika Wydziału V Departamentu IIIA ppłk. Wincentego Banasiaka do naczelnika Wydziału I Departamentu III, Warszawa, 18 V 1979 [w:] *Początki niezależnego ruchu chłopskiego...*, s. 199.

⁶ *Wasza Świętobliwość, drogi nasz Ojciec*, „Biuletyn Informacyjny Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej” czerwiec 1979, nr 6/9, s. 1.

⁷ Tamże.

W podanym do wiadomości publicznej tekście wymieniono listę braków i niesprawiedliwości „w kłamliwym i złodziejskim systemie, w jakim nam od 35 lat żyć wypadło”, poruszając także problemy wsi: „Dziś zabiera się nam ziemię i likwiduje chłopów robiąc nas jedynie użytkownikami tej ziemi. Chłop ma być jedynie producentem żywności, bez żadnych praw, bez swego zdania, bez swojej reprezentacji. Ciągłe urządza się u nas jakieś głosowania, a młodsze pokolenia nie widziały jeszcze wyborów”⁸. Oskarżając machinę państwową o niszczenie życia społecznego i gospodarki, nie pomijano także długiej listy „naszych własnych nieprawości”: „naród nasz jest rozpity i ciężko chory moralnie, panoszą się wszelkie możliwe wady, a przede wszystkim kłamstwo i złodziejstwo”⁹. „Uderzamy się w piersi w dzień Twego do nas przyjazdu i przed Tobą, Ojcze Święty, ślubujemy godziwiej żyć”¹⁰.

Komitet – należąc do grupy, która „od jakiegoś czasu postanowiła zrzucić maskę milczenia, fałszu i zakłamania [...] i buduje zaczątki opinii publicznej” – postulował, by „za tą rewolucją nas samych poszła ewolucja stosunków społecznych, by poszły sprawiedliwe prawa i ich poszanowanie”¹¹. „Chcemy podnieść głowy” – deklarowano i żądano wprowadzenia ładu społecznego w myśl zasady „nic o nas bez nas”: „Dlatego żądamy uwzględnienia naszego stanowiska i zrobienia dla nas, dla społeczeństwa, dla warstwy chłopskiej miejsca w prawdziwej Radzie Narodowej. Bo dziś nade wszystko nam radzić trzeba, jak uratować substancję narodu i jego zdrowie moralne. My chłopci, idąc od pługą i gnoju do tej Rady Narodowej, jak nasi ojcowie z Wincentym Witosem na czele niegdyś do sejmów narodowych chadzali, niesiemy nasze specyficzne doświadczenia i wartości, jakeśmy jeszcze przechowali, aby naród żył”¹². Podkreślano, kierując swoje słowa do papieża, że Kościół w Polsce, „w którym Ty, Ojcze Święty, do niedawna pracowałeś i którego jesteś wspaniałym owocem”, przez ostatnie lata bronił narodu polskiego, zaś „Kardynał Prymas Wyszyński jest dla nas wzorem męża nieustraszonego”¹³.

Wyrażając nadzieję, że pobyt Ojca Świętego stanie się dla całego narodu świętem radości, przestrzegano, że „ta radość bez odnowy będzie fałszywą”, a „bez zmian będzie chwilową”¹⁴. Zwracając się o papieskie wsparcie, Komitet stwierdzał, że wprawdzie występuje w imieniu kilkunastu podgrójeckich wsi, od których ma mandat, ale akcentował, że reprezentuje zbiorowy interes: „Myślmy, że wyrażamy uczucia i poglądy wszystkich chłopów i całego polskiego społeczeństwa”¹⁵. „Życzymy Tobie i sobie, całemu polskiemu społeczeństwu, by te kilka dni czerw-

---

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 2.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, s. 3.

cowych roku pańskiego 1979 były największym wydarzeniem naszego życia i naszej historii”¹⁶.

List został zamieszczony w wydawanym przez ks. Sadłowskiego w Zbroszy Dużej „Biuletynie Informacyjnym Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej”, który był jedynym pismem bezdebitowym podającym szczegółowy program wizyty Jana Pawła II w Polsce¹⁷. Kolportowany w kościele parafialnym numer zbroszańskiego biuletynu poświęcony wyłącznie pielgrzymce papieskiej trafił do rąk funkcjonariuszy SB 20 maja 1979 r. W ocenie kierownictwa Wydziału IV KW MO w Radomiu całość opublikowanego listu była „wybitnie wroga i antysocjalistyczna”, podjęto więc działania zmierzające do ustalenia wielkości nakładu biuletynu, przejęcia go oraz przeciwdziałania kolportażowi. Radomska SB proponowała „rozważenie możliwości okazania go na najbliższe posiedzenie komisji rządowo-kościelnej do spraw pobytu papieża w Polsce”¹⁸. W wyniku tzw. kombinacji operacyjnej przeprowadzonej z udziałem TW „Aster” (Leopold Gierek) 26 maja 1979 r. w samochodzie, w którym po cywilnemu jechał ks. Sadłowski, SB przejęła m.in. 408 egzemplarzy biuletynu, 10 egz. afiszy z portretem papieża sygnowanych przez Wydawnictwo im. Konstytucji 3 Maja oraz około 400 kart pocztowych wydanych bez debitu. Po próbie przesłuchania w Komendzie Wojewódzkiej MO w Radomiu księdza, od którego pobrano odciski palców i sfotografowano, zwolniono; odmówił on zeznań i podpisania protokołu¹⁹.

SB otrzymała również informację, że na plebanii przygotowano transparent z napisem „Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej wita papieża”. Nie udało się go ani zawiesić przy trasie E-7, ani rozwinąć podczas mszy w Warszawie²⁰; ks. Sadłowski pojechał tam wraz z ośmioma osobami, które podczas uroczystości miały pełnić rolę porządkowych²¹. Kilka miesięcy później TW „Karol” (Zdzisław Ostatek) dowiedział się od księdza, że miał on otrzymać „pозdrowienia

¹⁶ Tamże, s. 2. W innej, prawdopodobnie późniejszej wersji tekstu dodano słowa „momentem zwrotnym tego życia i tej historii”; *Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej, Wasza Świątobliwość, Drogi nasz Ojczy, „Placówka”*, czerwiec 1979, nr 7 (3), s. 3. Dopisano tam też kilka sformułowań w innych miejscach; tamże, s. 1–3.

¹⁷ *Program wizyty Ojca Świętego Jana Pawła II w Polsce*, „Biuletyn Informacyjny Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej”, czerwiec 1979, nr 6(9), s. 3–4; numer ten został zamknięty 13 V 1979.

¹⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania (AIPN BU), 0713/275, Zbrosza Duża 1977–1980, Szyfrogram naczelnika Wydziału IV KW MO w Radomiu kpt. mgr. Turczynowskiego do naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie, Radom, 21 V 1979, k. 179.

¹⁹ Tamże, Szyfrogram naczelnika Wydziału IV KW MO w Radomiu kpt. mgr. J. Turczynowskiego do naczelnika Wydziału I Departamentu IV MSW w Warszawie, Radom, 26 V 1979, k. 183–184.

²⁰ Tamże, Szyfrogram naczelnika Wydziału IV KW MO w Radomiu kpt. Turczynowskiego do naczelników Wydziałów I i IV Departamentu IV MSW w Warszawie i naczelnika Wydziału IV KSMO w Warszawie, Radom, 2 VI 1979, k. 187.

²¹ M. Woźniak, *Życie religijne, społeczne i polityczne w parafii Zbrosza Duża powiatu grójeckiego w latach 1974–2010*, Warszawa 2011, s. 51.

wraz z podziękowaniami od papieża Jana Pawła II za walkę o prawa i byt chłopów w kraju”, przekazane przez „dobrych ludzi”. Według informatora ks. Sadłowski wyrażał zadowolenie i cieszył się, że „ma poparcie w Rzymie”²².

Listy działaczy ludowych

Z maja 1979 r. pochodził list dwudziestu sześciu „przedstawicieli polskiej wsi i działaczy Polskiego Ruchu Ludowego”, którzy składali „wyrazy wielkiej radości i uroczystego powitania” Papieża Jana Pawła II na ręce Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego²³. List podpisali wybitni reprezentanci zarówno krakowskiego, jak i warszawskiego środowiska niezależnych ludowców ze Stanisławem Mierzwą i Franciszkiem Kamińskim na czele. Autorzy stwierdzali, że dotychczasowa działalność Jana Pawła II budzi wiarę w zwycięstwo idei sprawiedliwości społecznej w stosunkach między ludźmi i narodami, opartej na zasadach chrześcijańskich. Podkreślali (podobnie jak to uczynił w swoim liście KSS „KOR”) wartość encykliki papieskiej *Redemptor hominis*, „będącej konstytucją godności człowieka” i jego wolności.

Działacze ludowi przypomnieli, że polska wieś ma szczególny tytuł do wdzięczności dla Papieża Jana Pawła II, który w 1975 r. jako metropolita krakowski podczas obchodów setnej rocznicy urodzin Wincentego Witosa celebrował uroczystą mszę św. w katedrze warszawskiej i uczestniczył w poświęceniu przez Prymasa tablicy upamiętniającej zasługi przywódcy ruchu ludowego²⁴. „Chłopi polscy zawsze wierni Kościołowi i Jego posłannictwu przeżywają dziś ciężki okres. Zostali oni pozbawieni podejmowania decyzji w swoich sprawach, odsunięci od wpływu na losy państwa i zepchnięci do roli producenta” – napisano w liście. „To też [sic!] z radością witamy Ojca Świętego Jana Pawła II jako symbol nowych, nadchodzących czasów dla świata i Polski, w których człowiek i jego nienaruszalne prawa będą najwyższym dobrem”²⁵.

Drugie posłanie *Na przyjazd Jana Pawła II do naszej Ojczyzny* datowane było 1 czerwca 1979 r. i zostało podpisane przez nieokreślonych z nazwiska „Działaczy Ruchu Ludowego”²⁶. Autorzy tego tekstu także odwoływali się do encykliki *Redemp-*

²² Informacja operacyjna starszego inspektora Wydziału IV Departamentu IIIA MSW mjr. Wacława Ułanowskiego ze spotkania z TW „Karol”, Warszawa, 26 XI 1979 [w:] *Początki niezależnego ruchu chłopskiego...*, s. 236.

²³ *List działaczy ludowych*, „Gospodarz”, lipiec–sierpień 1979, nr 7/8 (20–21), s. 2–3; opuszczono tu dwa nazwiska sygnatariuszy. Zobacz: lista podpisów w: T. Nawrocki, *Udział chłopów w przelomie 1980/81 i 1988/89 (przyczynek w dokumencie)*, Warszawa 1994, s. 165; także w: *Prymas Tysiąclecia a polska wieś*, red. J. Kupiec, Wierchosławice 2002, s. 100–101.

²⁴ Msza została odprawiona 28 grudnia 1975 r. Była pierwszym publicznym upamiętnieniem przywódcy chłopów polskich, a zarazem manifestacją niezależnego ruchu ludowego. Władze PRL oraz ZSL w tym czasie odzęgnywały się od dziedzictwa Witosa.

²⁵ *List działaczy ludowych...*, s. 2.

²⁶ Działacze Ruchu Ludowego, *Na przyjazd Jana Pawła II do naszej Ojczyzny*, „Gospodarz”, czerwiec 1979, nr 6(19), s. 1–2. Zwraca uwagę fakt, że tekst ten opublikowano szybciej niż wcześniejszy list sygnowany przez Mierzwę, Kamińskiego i grono pozostałych działaczy ludowych, a także że został

tor hominis, jednak przede wszystkim nawiązywali do homilii kard. Karola Wojtyły wygłoszonej w 30. rocznicę śmierci Wincentego Witosa²⁷. Ówczesny metropolita krakowski powiedział wtedy, że całe życie Witosa było poświęcone „zasadniczej misji”, ażeby chłopci „mogli również z całą odpowiedzialnością stanowić o losach tej Ojczyzny, tego narodu, którego bronili i karmili, którego bronią i karmią nadal”; podkreślił, że Witos pragnął, „ażeby ten lud był nie tylko przedmiotem, ale także podmiotem sprawiedliwości, ładu i pokoju we własnej Ojczyźnie”²⁸. Autorzy posłania przekaz Witosa przedstawili jako słowa samego kardynała, twierdząc nawet, że w sprawie chłopów Jan Paweł II w swoich postulatach „szedł dalej” niż Prymas. „Postulat pełnienia przez Naród – chłopów roli podmiotu życia, podmiotu jego przemian wyraża cały niepodległościowy program suwerennego Narodu” – pisali²⁹.

Wskazywali, że metropolita krakowski razem z wszystkimi biskupami polskimi często „stawał w sprawie chłopskiej”, m.in. w memoriale o sytuacji rodziny polskiej skierowanym przez Konferencję Episkopatu Polski do rządu PRL, w którym domagano się zwiększenia dodatków rodzinnych również i na dzieci chłopskie³⁰. W liście przypomniano też kolejne wystąpienie biskupów z udziałem kard. Wojtyły i stwierdzenie, że „wieś była zawsze wielką siłą moralną i patriotyczną Narodu, stąd troska o prawidłowy rozwój wsi musi być również troską o rozwój całego Narodu; do władzy państwowej należy stworzenie takich warunków, aby pracujący na roli obywatele czuli się bezpiecznie u siebie, swój warsztat pracy cenili, a owocami swej pracy służyli Narodowi”³¹. Episkopat zachęcał „wszystkich duszpasterzy do podejmowania w swej działalności wszystkich problemów nurtujących wieś polską i do oddziaływania na młode pokolenie, aby nie porzucało nierozważnie tego dziedzictwa, które wypracowało pokolenie ojców”³². Zdaniem autorów listu

---

lepiej wyeksponowany (rozpoczął się na pierwszej stronie). W innej publikacji list ten wspólnie z działaczami ruchu ludowego firmował Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej; *Na przyjazd Jana Pawła II do naszej Ojczyzny*, „Placówka” nr 8/9, lipiec–sierpień 1979, s. 6–8.

²⁷ Wydarzenie to odbyło się 6 listopada 1975 r. w bazylice Mariackiej w Krakowie.

²⁸ Działacze Ruchu Ludowego, *Na przyjazd...*, s. 1. Są to prawie dokładne cytaty z kopii kazania, która krążyła wśród działaczy ludowych; por. *Prymas Tysiąclecia a polska wieś...*, s. 85–88, także B. Olak, *Testament Wincentego Witosa*, Warszawa 2009, s. 359–361. Kard. Wojtyła wspominał także prozebr Witosa i jego głęboką wiarę w Boga; *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, oprac. ks. A. Boniecki MIC, Kraków 1983, s. 663–664.

²⁹ Działacze Ruchu Ludowego, *Na przyjazd...*, s. 1.

³⁰ Memoriał skierowany do rządu w imieniu Episkopatu najpierw przez Prymasa Polski i sekretarza Episkopatu został przyjęty do wiadomości podczas 157 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski obradującej 9–10 II 1977; *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, wstęp i oprac. J. Żaryn, Poznań 2006, s. 182–183.

³¹ Jest to niezbyt dokładny cytat z komunikatu z 162 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski obradującej 8–9 III 1978; Tamże, s. 194–195.

³² Ten cytat również został zniekształcony w liście, m.in. zachęta ze strony biskupów dotyczyła „wszystkich duszpasterzy pracujących w środowiskach wiejskich”; Tamże, s. 195. Biskupi skierowali specjalny *List do duchowieństwa pracującego w parafiach wiejskich*; *Listy Pastorskie Episkopatu Polski 1945–2000*, część 1, Marki 2003, s. 1161–1173.

w takich słowach Episkopatu „chłopi polscy słyszą własne wołanie o zaprzestanie dyskryminacji prawnej i rzeczywistej ich rodziny i ich ziemi”³³.

W liście nawiązywano także do nauczania Jana Pawła II z początków pontyfikatu, gdy wskazywał on, że „utrapiiony świat wiejski ma prawo oczekiwać pełnego i skutecznego uznania swojej godności, nie niższej od tej, którą przyznajemy innym sektorom życia społecznego”³⁴. „Chłopi polscy odbierali Jego głos jako wsparcie swej walki o utrzymanie ciągle zagrożonej własności gospodarstwa rodzinnego, o zrównanie swych praw z prawami innych ludzi pracy”³⁵ – napisano w posłaniu ludowców. Przypomniano ponadto papieskie słowa skierowane do rodaków z okazji 35. rocznicy bitwy pod Monte Cassino³⁶. „Chłonąc myśli Jana Pawła II o człowieku – jego prawach, o Polsce, chłopi polscy z nadzieją podnoszą godnie czoło”³⁷.

Depozytariusze listu – Wanda Ferens i Tadeusz Nawrocki, którzy najprawdopodobniej byli też jego autorami, 21 czerwca 1979 r. wysłali dwa egzemplarze tekstu Prymasowi. Na ich ręce kard. Wyszyński 4 sierpnia 1979 r. przekazał podziękowanie i swoje błogosławieństwo dla działaczy ludowych³⁸.

Spotkanie u Prymasa

Prymas Wyszyński doceniał sprawy polskiej wsi. W pięćdziesięciojednoosobowym Komitecie Honorowym Przyjęcia Ojca Świętego Jana Pawła II w Polsce, któremu przewodniczył, znalazło się trzech rolników³⁹. Ponadto na wieczorne spotkanie z Papieżem podczas pierwszego dnia jego pielgrzymki 2 czerwca 1979 r. zaproszenie do Domu Arcybiskupów Warszawskich otrzymał m.in. Stanisław Mierzwa⁴⁰. Jak zanotował Prymas, w spotkaniu uczestniczyli „przedstawiciele społeczeństwa warszawskiego – zebrani w sali Konferencji Episkopatu – ponad 100 osób, lekarzy, prawników, profesorów, architektów, inżynierów”⁴¹. Gest Prymasa miał więc określoną wymowę, zważywszy, że Mierzwa reprezentował w tym towarzystwie Kraków.

³³ Działacze Ruchu Ludowego, *Na przyjazd...*, s. 2.

³⁴ Sformułowanie to pochodzi z przemówienia Jana Pawła II wygłoszonego 29 stycznia 1979 r. w Meksyku.

³⁵ Działacze Ruchu Ludowego, *Na przyjazd...*, s. 2.

³⁶ Tamże; *Ojciec Św. na Monte Cassino*, „Gospodarz” [1979], nr 5 (18), s. 1.

³⁷ Działacze Ruchu Ludowego, *Na przyjazd...*, s. 2.

³⁸ T. Nawrocki, dz. cyt., s. 44–45.

³⁹ Byli to Józef Hejnosz, Piotr Hoser (ogrodnik) i Józef Kilijański; *Pielgrzymka do Ojczyzny. Przemówienia i homilie Ojca Świętego Jana Pawła II*, wstęp, diariusz i aneksy A. i Z. Szubowie, fotografie barwne R. Rzepecki, Warszawa 1979, s. 349–350.

⁴⁰ Zaproszenie nosiło datę 27 maja 1979 r. Załączono do niego bilet wstępu na „Celebrę Ojca św. na Placu Zwycięstwa”; *Prymas Tysiąclecia a polska wieś...*, s. 102, także *Stanisław Mierzwa 1905–1985 ludowiec i działacz niepodległościowy*, red. M. Szytma, Warszawa–Kraków 2011, s. 307.

⁴¹ P. Raina, *Kardynał Wyszyński*, t. 18. *Czasy Prymasowskie 1979. Pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, Biała Podlaska–Warszawa 2010, s. 90.

„Spotkanie było wielką radością i pozostawiło wielkie wrażenie”⁴². Opinię tę podzielał także gość z Krakowa. Mecenasa przesłał do Prymasa list dziękczynny, w którym wspominał, że jako uczeń Witosy był u kard. Wojtyły z prośbą o posługi religijne w rocznicę śmierci „tego wielkiego przywódcy chłopskiego, tego wielkiego i wierzącego Polaka”⁴³. „Wyczuwałem w czasie rozmów wielkie zrozumienie Ks. Kardynała dla spraw wsi, ludu polskiego, szacunek dla roli, jaką w narodzie odegrał Wincenty Witos. Byłem Mu za to wdzięczny. Teraz i za to, że już jako papież zechciał te dawne spotkania pamiętać i dużo mi życzliwości okazać” – pisał Mierzwa⁴⁴.

Powstanie Ośrodka Myśli Ludowej

Po półrocznych przygotowaniach opozycjoni ludowcy Anna Gadzałanka-Bojarowa i Michał Jagła ogłosili 2 czerwca 1979 r. powstanie Ośrodka Myśli Ludowej i przekazali oświadczenie jego sygnatariuszy datowane na Zielone Świątki. Była to data symboliczna, tego dnia – w Zesłanie Ducha Świętego – obchodzono bowiem tradycyjnie Święto Ludowe. Trudno określić, czy inicjatorom bardziej zależało na podkreśleniu tradycji ludowej, czy też kościelnej, czy może raczej na ich łączeniu, w każdym razie wydarzenie to nabierało dodatkowego znaczenia ze względu na zbieżność z początkiem pielgrzymki papieskiej do Polski. Zapewne czas wizyty Jana Pawła II miał bowiem sprzyjać większemu nagłośnieniu dokumentu w kraju i zagranicą.

Ośrodek stanowił w założeniu szeroką płaszczyznę działania opozycji politycznej na wsi, aczkolwiek poza jedną osobą nie obejmował działaczy ludowych, którzy witali w listach Jana Pawła II w Polsce. W gronie 22 członków oprócz ludowców starszego pokolenia znaleźli się również przedstawiciele tworzącego się niezależnego ruchu chłopskiego oraz wspomagający ich działacze KSS „KOR” i ROPCio. Nawiązujące do neoagrarnizmu oświadczenie założycielskie OML było

⁴² Tamże. Spotkanie trwało od godz. 21 do godz. 21.45.

⁴³ *List Stanisława Mierzwy*, „Gospodarz”, czerwiec 1979, nr 6 (19), s. 2; nieco inna wersja tego cytatu, zapewne dokładniejsza (ze zbiorów Muzeum Wincentego Witosy w Wierzchosławicach) w: *Prymas Tysiąclecia a polska wieś...*, s. 103. W swoich zapiskach Mierzwa odnotował m.in. spotkanie z kard. Wojtyłą w 1975 r.; J. Mierzwa, *Z Archiwum Mecenasa Stanisława Mierzwy. Po wyborze Papieża – Polaka kilka refleksji*, „Piast z Zagrody Wincentego Witosy. Biuletyn Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Wincentego Witosy w Wierzchosławicach”, R. XI, 2014, nr 1 (37), s. 7–8.

⁴⁴ *List Stanisława Mierzwy...*, s. 2–3. Mierzwa przesłał Prymasowi odpis telegramu, który Witos „imieniem ludu polskiego” wystosował po wyborze byłego nuncjusza Stolicy Apostolskiej w Polsce Achillesa Rattiego na papieża, oraz odpowiedź otrzymaną z Watykanu; Tamże, s. 3 (pełny tekst tej korespondencji w: *Prymas Tysiąclecia polska wieś...*, s. 105–106). Mecenasa dodał do tego komentarz: „Jakiś dziwny zbieg podobieństw sytuacji, i Pius XI, i Jan Paweł II prosto z Polski objęli władztwo duchowe Piotrowej Stolicy w Rzymie” (*List Stanisława Mierzwy...*, s. 3; wersja oryginalna cytatów w: *Prymas Tysiąclecia a polska wieś...*, s. 104); Mierzwa się jednak pomylił, bowiem podczas konklawe w 1922 r. kard. Ratti był już arcybiskupem Mediolanu.

najpoważniejszym dokumentem programowym środowisk opozycyjnych na temat sytuacji wsi i rolnictwa w PRL. Podkreślono w nim, że Kościół stanął „w obronie upośledzonych, upominając się o ich prawo do życia godnego człowieka, choć sam zmuszony był dochodzić praw do swojego posłannictwa”. Dzięki swojej pozycji ponad jakąkolwiek doktryną czy systemem świeckim, „zastrzegając sobie prawo oceny wszystkiego i wszystkich ze stanowiska moralności chrześcijańskiej, zyskał on sobie nienotowany w historii autorytet moralny i zaufanie większości społeczeństwa, w tym również i chłopów”. Autorzy oświadczenia zwracali również uwagę na symboliczne gesty: „Jednym z przejawów wzajemnego szacunku najwyższej hierarchii Kościoła do chłopów było wmurowanie w Katedrze Królewskiej tablicy poświęconej Wincentemu Witosowi”⁴⁵.

„Chłopom polskim szczęść Boże”

Podczas pierwszej pielgrzymki papieskiej środowiska opozycyjne nie przejawiały większej aktywności. Jan Józef Lipski wspominał, jak „KOR (i cała zresztą opozycja) usunął się w tych dniach dyskretnie na bok, by nie komplikować sytuacji, w której władza i tak na co dzień musiała się godzić ze wszystkim, co działo się obok niej, i w gruncie rzeczy wbrew niej”⁴⁶. Ten stan rzeczy potwierdzały informacje i sprawozdania z działań MSW sporządzone w trakcie wizyty: „W całokształcie uroczystości ich [grup antysocjalistycznych – AWK] obecność oraz inicjatywy praktycznie nie były dostrzegane. W dwóch przypadkach udało im się rozrzucić nieliczne ilości ulotek [...], pokazać kilka transparentów”⁴⁷. Odnotowano „próby podejmowania wrogich działań” przez niektóre osoby m.in. ze środowiska „b. pracy ludowej”⁴⁸.

Janusz Rożek w imieniu Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej po spotkaniu Jana Pawła II z młodzieżą, które odbyło się 3 czerwca 1979 r. w Warszawie, skierował list do Przewodniczącego Rady Państwa PRL prof. Henryka Jabłońskiego z żądaniem transmisji radiowo-telewizyjnych z wizyty papieskiej⁴⁹. Z kolei Józef Baran, współorganizator Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Rzeszowskiej, redaktor „Placówki” i członek OML, wraz ze współpracowniczką KSS „KOR” Marzeną Górszczyk-Kęćcik i grupą rolników 8 czerwca 1979 r. rozwi-

⁴⁵ *Oświadczenie Ośrodka Myśli Ludowej*, „Placówka”, lipiec-sierpień 1979, nr 8/9, s. 4.

⁴⁶ J.J. Lipski, *KOR. Komitet Obrony Robotników. Komitet Samoobrony Społecznej*, wstęp A. Friszke, Warszawa 2006, s. 444.

⁴⁷ Informacja dotycząca przebiegu pielgrzymki Jana Pawła II, zachowań społecznych i działań władz, opracowana w Wydziale Administracyjnym KC PZPR w czerwcu 1979 r., [w:] *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, wstęp i oprac. A. Friszke i M. Zaremba, Warszawa 2005, s. 255.

⁴⁸ Sprawozdanie z działań Ministerstwa Spraw Wewnętrznych związanych z pobytem w Polsce Jana Pawła II, [w:] *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979...*, s. 288.

⁴⁹ „Placówka”, lipiec-sierpień 1979, nr 8/9, s. 8.

nęli na błoniach krakowskich duży transparent z napisem: „Niezależny ruch chłopski składa Ci hołd” po jednej stronie i „Chłopom polskim szczęść Boże” – po drugiej⁵⁰. Była to jedyna tego rodzaju manifestacja podczas pielgrzymki papieskiej.

Jan Paweł II mówił do całego narodu, a w jego wystąpieniach nie zabrakło odwołania „do tego, co zawsze było bliskie polskiemu sercu: umiłowanie ziemi i praca na roli”⁵¹. Kwestię tę Papież nieprzypadkowo poruszył w homilii podczas mszy św. 8 czerwca 1979 r. w Nowym Targu – było to jedyne spotkanie z wiernymi, w którym dominowała ludność wiejska (85 proc.)⁵². „Nikt nie zaprzeczy, że kryje się w tym nie tylko sprawa serca, wątek uczuciowy, ale także wielki problem społeczno-ekonomiczny” – stwierdził i kontynuował: „To jest, moi drodzy, wielkie podstawowe prawo człowieka: prawo do pracy, a także prawo do ziemi. Choć rozwój ekonomii prowadzi nas w innym kierunku, chociaż postęp upatruje się w uprzemysłowieniu, czyli w tzw. industrializacji, chociaż pokolenie współczesne masowo opuszcza wieś i pracę na roli – to przecież prawo do ziemi nie przestaje być podstawą zdrowej ekonomii i socjologii”⁵³. Papież nie rozwijał wątku, jednak kontekst tego sformułowania w realiach PRL, gdy preferowano gospodarstwa państwowe i spółdzielcze, odbierając ziemię chłopskim gospodarstwom rodzinnym, był dostatecznie czytelny.

Jan Paweł II życzył rodakom, „ażeby to, co było siłą Polaków nawet w najtrudniejszych okresach dziejów: osobisty związek z ziemią, nie przestało nią być również i w naszym uprzemysłowionym pokoleniu”. „Niech będzie w cenie praca na roli, w cenie i w poszanowaniu. I niech nigdy nie braknie w Polsce chleba i po-

⁵⁰ Zdjęcia transparentu wykonała Romana Kahl-Stachniewicz, działaczka opozycyjna z Krakowa; trzy fotografie dokumentujące to wydarzenie znajdują się w zbiorach Ośrodka Karta w Warszawie. Jedno z nich zostało opublikowane na okładce pisma emigracyjnego PSL „Wieści” (nr 11 – grudzień 1979) wydawanego przez Hannę Chorążynę w Brukseli. Transparent ze styropianu przygotowano w domu Józefa Barana w Zielonkach według pomysłu Marzeny i Wiesława Kęćków z KSS „KOR”, organizatorów niezależnego ruchu chłopskiego; J. Baran, *Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Rzeszowskiej i inne historie*, bd, mps (w zbiorach autora).

⁵¹ Homilia Ojca Świętego podczas Mszy świętej w Nowym Targu, *Pielgrzymka do Ojczyzny...*, s. 248.

⁵² Sprawozdanie z działań Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ..., [w:] *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979...*, s. 284; według statystyk MSW 70 proc. uczestników spotkań z Papieżem pochodziło z miast. Frekwencję w Nowym Targu szacowano na ok. 220 tys. (Tamże, s. 283).

⁵³ Homilia w Nowym Targu, [w:] *Pielgrzymka do Ojczyzny...*, s. 248–249. Bardzo obszerną wypowiedź na temat sytuacji ludności rolniczej Jan Paweł II wygłosił podczas swej pierwszej pielgrzymki zagranicznej do Meksyku (1979). Rozwijając społeczne nauczanie Kościoła, po doświadczeniach „Solidarności”, wypowiedział się w tej sprawie najpełniej w encyklice *Laborem exercens* (1981), w której zawarł rozdział o godności pracy na roli. Stwierdził w nim, że „rolnictwo, które dostarcza społeczeństwu dóbr koniecznych dla codziennego utrzymania, posiada zasadnicze znaczenie”, a w wielu wypadkach potrzebne są „radykalne i pilne zmiany w celu przywrócenia rolnictwu i rolnikom właściwego znaczenia jako podstawy zdrowej ekonomii w całokształcie rozwoju wspólnoty społecznej” (Papież Jan Paweł II, *Encyklika o pracy ludzkiej (Laborem exercens)*, „Znak”, R. XXXIV, lipiec-wrzesień 1982, nr 332-334 (7-9), s. 1157-1158).

żywienia” – powiedział⁵⁴. Także i ten aspekt przemówienia papieskiego miał zupełnie jasne odniesienia do położenia rolnictwa w systemie socjalistycznym i sytuacji zaopatrzeniowej w kraju. W ten zwięzły sposób, podkreślając prawo do ziemi i do godności pracy na roli, Jan Paweł II nawiązał w istocie do głównych postulatów powtarzanych przez środowiska opozycyjne na polskiej wsi. Częściej zwracał się do rolników w czasie następujących dwóch pielgrzymek do ojczyzny.

Podczas drugiej pielgrzymki 18 czerwca 1983 r. w Niepokalanowie dostrzegł narodziny duszpasterstwa rolników, przywołał też słowa Witosy, że „chłop zachował w najgorszych chwilach ziemię, religię i narodowość”⁵⁵. 20 czerwca 1983 r. w Poznaniu przypomniał wielkopolskie tradycje obrony ziemi i odnoszącą się m.in. do rolnictwa encyklikę Jana XXIII *Mater et magistra* oraz odwołał się do przemówienia kard. Wyszyńskiego z 2 kwietnia 1981 r. do przedstawicieli „Solidarności” rolniczej, zdelegalizowanej w stanie wojennym. Podczas trzeciej pielgrzymki w obecności milionowej rzeszy mieszkańców wsi 10 czerwca 1987 r. beatyfikował w Tarnowie „córkę ludu polskiego” Karolinę Kózkównę, a w swoim najdłuższym przemówieniu do rolników w Polsce m.in. ponownie cytował Witosy oraz upomniał się o realizację porozumień rzeszowsko-ustrzyckich zawartych w okresie „Solidarności” 18–20 lutego 1981 r. i o wszechstronną pomoc ze strony państwa dla rolnictwa polskiego.

Dojrzewanie do „Solidarności”

Pierwsza pielgrzymka papieska do Polski, która zgromadziła miliony na spotkaniach z Janem Pawłem II, była nie tylko niezwykle wyjątkowym wydarzeniem religijnym. Stała się również wielkim przeżyciem narodowym i społecznym, co dokumentowała adresowana do środowisk wiejskich prasa drugiego obiegu („Gospodarz”, „Placówka”, „Biuletyn Informacyjny Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej”, „Rolnik Niezależny”): „Jakkolwiek wizyta Ojca św. w Polsce należy już do przeszłości, wrażenie, jakie wywarła, ma moc nieprzemijającą. Dlatego przytaczamy wyjątki z homilii oraz inne wiadomości związane z tą historyczną wizytą”⁵⁶. Publikowano m.in. komentarze i odgłosy z prasy światowej, zamieszczono też anonimowy wiersz napisany gwarą góralską w Nowym Targu „Ojcu Świętemu na pożegnanie”⁵⁷.

Stwierdzenie Jana Józefa Lipskiego, że „pielgrzymka czerwcowa przeorała świadomość całego narodu”⁵⁸, odnosiło się również do mieszkańców wsi i rolni-

⁵⁴ Homilia w Nowym Targu, [w:] *Pielgrzymka do Ojczyzny...*, s. 248-249.

⁵⁵ A.W. Kaczorowski, *Rolnicy z Papieżem, Papież z rolnikami*, „Nasz Gościńiec” 1983 nr 2; tenże, *20 lat duszpasterstwa rolników. Spotkanie z Papieżem*, Tygodnik Rolników „Obserwator” 2003 nr 26; tenże, *Kościół wobec wsi. Duszpasterstwo rolników* [w:] *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. W.J. Wysocki, Warszawa 2004.

⁵⁶ (red), „Gospodarz”, lipiec–sierpień 1979, nr 7/8 (20/21), s. 1.

⁵⁷ „Placówka”, październik 1979, nr 11(7), s. 6–7.

⁵⁸ J.J. Lipski, dz. cyt., s. 437.

ków. Wybierając się z zamiarem uczestniczenia w pielgrzymce Jana Pawła II, Jan Beszta-Borowski z Białostockiego udekorował dom flagami (papieską i polską), zawiesił krzyż i portret Papieża. „Naszą flagę zawiesiłem po raz pierwszy na swym domu od 35 lat, dobrowolnie i z przekonania” – wspominał. Był urzeczony atmosferą tamtych dni: „Warszawa – wspaniałe przeżycie, tysiące ludzi na ulicach, wzruszone, pogodne twarze. Wszyscy jakby zbratani ze sobą, życzliwi. Nawet milicja nieco inna”. Wracając pociągiem z Jasnej Góry, rozmyślał: „Oto przeżywamy chwile niezwykle, myślę, że po odwiedzinach Tego Papieża Polska już nie będzie taka sama. Za rok był Sierpień”⁵⁹.

Podobnie widział to Zenon Borkowski z Siedleckiego: „Cios był równie nokautujący, jak ten pierwszy z 16 października. Od 2 do 10 czerwca 1979 roku »lud pracujący miast i wsi« darł się na całe gardło bez opamiętania: »niech żyje Papież, niech żyje Papież!!«. Trwało to tylko 9 dni, ale świadomość społeczna została rozbudzona, wyobraźnia podpowiadała: jest nas tak wielu, we wspólnocie nie boimy się ich, jest z nami Duch Święty, wezwany z taką mocą przez namiestnika Chrystusa. [...] Zrozumienie Bożej interwencji nastąpiło potem, potrzebny był czas, dużo gorącej modlitwy i poruszenia wielu ludzkich sumień”⁶⁰.

I Beszta-Borowski, i Borkowski, którzy wcześniej nie byli działaczami opozycji, nie mieli wątpliwości, że pielgrzymka papieska doprowadziła do powstania „Solidarności”, w której działalność obaj się mocno zaangażowali⁶¹. Niewątpliwie należy zgodzić się z oceną Lipskiego: „Jedno można powiedzieć: duchowo Polska sprzed czerwca 1979 r. i po czerwcu była jakby inną Polską. Kto wie, czy przełom wówczas dokonany nie był głębszy i istotniejszy niż ten, który nastąpił w sierpniu 1980 r. W każdym razie wizyta papieża była warunkiem, czy raczej natchnieniem Porozumień Gdańskich”⁶².

⁵⁹ J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy 1944–2000. Moje zapiski faktów i refleksji*, Komorów 2000, s. 34–35.

⁶⁰ Z.P. Borkowski, *W cieniu Kościoła*, Siedlce 2016, s. 44, 47.

⁶¹ I Beszta-Borowski, i Borkowski należeli do organizatorów i działaczy „Solidarności” rolniczej w swoich regionach, za co obaj zostali internowani w stanie wojennym. Potem działali w podziemiu i w duszpasterstwie rolników, brali też udział w pielgrzymkach papieskich w 1983 i 1987 roku. Beszta-Borowski był posłem Sejmu kontraktowego.

⁶² J.J. Lipski, dz. cyt., s. 437.